

JÓKAI ANNA

Galilei igazsága

Németh László Galilei-drámája 1956. október 20-án szólalt meg először a Nemzeti Színház színpadán. Három nap múlva kitört a forradalom, amelyet rövid, heroikus tündöklés után a túlerő és az árulás eltiport. Németh László személyes sorsa – a politika packázásai és a színházi világ gyávasága miatt – hasonult hőséneke, a múltból megidézt Galileinek a sorsához. Az előadás története és a szerző kényszerű részvétele egy „húzd meg, ereszd meg”-típusú ravasz játékban mai szemmel tragikomikus – de az ötvenes évek légkörében egyértelműen tragikus volt. Németh László – hosszú fontolgatás után – 1953-ban írta meg a Galileit, egyik legfontosabb színházi művét. 1953-tól 1956 őszéig vajúdott a magyar történelem, hogy megszülhessen végre a szabadságot és függetlenséget – s ez alatt a három év alatt az ellenerők mindent elkövettek, hogy a magzatot még az anyaölből megfojthassák. A szovjet diktatúra függvényében manővereztek a „rákosisták” – az enyhüléseket folyamatos vissza-szigorítások követték. Senki nem volt biztos semmiben – a rendíthetetlen igazság hirdetése helyett hamis ön- és közigazolások irányították az életet. Az ideológiává zúllott eszme a művészetet, az irodalmat kicsinyes, lélekpusztító követelményeivel erőszakolta meg – a kényes írói idegrendszer összeroppanás fenyegette. Németh Lászlóval is végigjárták – Galileije kapcsán – ha nem is a poklot, de annak egyik bugyrát. 1953-ban a kész drámát a *Csillag* folyóirat elkéri közlésre, aztán fekteti; a színház tárgyal ugyan a bemutatóról, de egyúttal elindulnak a sanda gyanúsítások, a rossz lelkiismeret rémeket lát, fölnagyít illetve leegyszerűsítve belemagyaráz. Galileit a párttitészek egy-az-egyben a szerzővel azonosítják, az inkvizíció törvényszékében az államvédelmi hatóság vallatásait vélik felismerni. A színház dicséretbe burkoltan fanyalog: megalkuvással vádolja az író, más befejezést sürget, s a darab szimpatikus pap-figuráját, Castellit is negativitásba akarja fordíttatni. Ugyanakkor – s ez még fájdalmasabb – az irodalmi közvélemény, a barátok egy része is értetlenkedik: nem helyeslik, hogy az egyház-üldözés idején egyházellenesnek is ítéltető művet adjon ki a kezéből az író... 1954-ben, mielőtt végképp tönkreteszik a szövegét, Illyés Gyula segítségével, huza-vona közepette Németh László visszaveszi darabját a Nemzetitől, 1955-ben azután mégis leközi a *Csillag*, a színház megint bemutatót ígér: 1955 márciusában újra leállítják – felső telefonra – a próbákat. 1956 lázas őszi napjai hozzák meg a színházi emberek bátorságát – 1956. okt. 20-án, az eredeti befejezést kicserélve a „töredelmesebb” változattal – Bessenyei Ferencsel a címszerepben életre kel a deszkákon a Galilei... Három hónap múlva bezár a színház. Egy írásmű azonban szerencsére nem romlik el, itt van az utókor ítélete előtt, fogyasztásra a jelenben is készen. Az alkotó megpróbáltatásai, megaláztatásai megmásíthatatlanok és jóvátehetetlenek – az életmű az, amit fénybe lehet emelni, szerető szívvel és figyelmes szemmel, tisztelettel vizsgálgatni. Október emlékezetes szép napjai különösen alkalmasak erre; szinte köteleznek. Megalkuvásra, árulásra és megtörhetetlenségre, hűségre – rosszra és jóra egyaránt példát ad az 1956 utáni idő. Van, aki erkölcsileg elbukik, van, aki inkább a halált vállalja. Sokan nem felejtene, nem váltanak a körülmények hatására meggyőződést – de sajnos nem kevesen vannak azok sem, akik

szellemi amnéziába menekülnek, megtagadják az ügyet, amiért nemrég még olyannyira lelkesedtek... Galilei azonban nem áruló – s nem is megalkuvó, ilyesmit a darab egyik befejezése sem sugall. Alkat kérdése, kihez melyik „megoldás” áll közelebb... A történet maga ismert tényen alapszik: Galileit egyházi vád éri, hogy a „Példabeszédek” című könyvében pártolja a kopernikuszi tanokat, miszerint a Föld forog a Nap körül és nem fordítva... Eretnek, messze vezető gondolat ez a dogma számára, *látszólagos* ellentét a Biblia kinyilatkoztatásával. Fokozatosan rábírnák, csellel ráveszik a már öreg, beteg Galileit, hogy érvelés helyett ismerje el vétségét, sőt, eskü alatt tagadja meg a *szándékát* is, esküdjön arra, hogy amit gondol, nem gondolja. A kínzástól meggyötört Galilei térden állva megesküszik: nem, a Föld nem forog... Házi börtönre ítélik, örökös önvádra kárhoztatva. Torricelli, a fiatal tudós látogatása csak fölerősíti kételyeit: tehetett volna helyesebbet, mint hogy engedett a kényszernek és hamisan esküdött? A negyedik felvonás végén rejlik az erkölcsi csapda és annak feloldása. Az első változatban Galilei önvádja és szégyene – hogy nem tartott ki a végsőkig, akár a máglyáig a felismert igazság mellett – valamelyest oldódik, elcsitul; Torricelli, a galileista ifjú is meggyőzi őt, ez volt a célszerű, éppen a tudomány érdekében, hogy a még előtte álló nagy felfedezéseket is írásba foglalhassa majd – élete főműve még hátra van. A felelősség a kényszerítőket terheli, a vallatók silány erkölce és korlátoltsága esik az utókor ítélete alá, az áldozatra semmi féle árny nem vetülhet! Galilei – vergődve bár – elfogadja a mentséget: „Tán mégsem a csúszomért tettem – mondja – s én ezt még be fogom bizonyítani.” Ezzel a „felmentő” befejezéssel nemcsak a korabeli kívánalmakkal, de saját meggyőződésével sem került teljes szinkronba Németh László; hiszen akkor mindenki hivatkozhat arra a jövőben, hogy egy „magasabb érdek” készítette hazugságra! Ezért hajlott arra, hogy a második változatban ne enyhítsen az öreg Galilei lelkitusáján. Sőt, Torricelli friss tudásával szembesülve, tévedését még világosabban látja: hiú áltatás volt azt hinnie, hogy a tudomány sorsa egy személy fejéhez van kötve – a fizika nem veszett volna el, ha maga Galilei meg is halt volna. Így a hamis esküvel az *ember* megmenekült ugyan, hogy az igazságot tovább menekítesse, de az utókor joggal tör majd pálcát a jelleme fölött: „...Az erkölcsi törvény nem ismer tudóst és tudatlant, vagyonost és szegényt. Akár mi van a fejemben, a Sínai-hegy nekem sem adott külön tízparancsolatot...” – vallja a kétségbeesett, önigazolás nélkül maradt Galilei. Egyetlen kapaszkodója a ráboruló homályban a tudományos igazság további kutatása, amelyért nagy árat fizetett: „...hisz a becsületesemet adtam érte... az üdvösségemet...”

Németh László később az első változatot érezte hitelesebbnek – mi magunk, úgy hiszem, hálások lehetünk a variációkért, s nem kell szavazatunkat – fehér vagy fekete golyóval – az egyik vagy másik végkövetkeztetés mellett vagy ellen tévedhetetlenül leadnunk. A két gondolat összesimul, termékeny kételyt szül az olvasóban, a közönségben. Valószínűleg nincs teljes felmentés, de a kárhoztatás is igazságtalan. A drámában a szolga szavai a szövegkörnyezetben talán egy kissé elsikkadnak, de belőlük a népi bölcsesség üzen: „Nálunk a hegyekben azt mondják, a medvével nincs mit vitatkozni...” Történelmi tapasztalataink ezt a keserű realitást nem egyszer bebizonyították, de számunkra az ellenkezője, a heroikus, pusztulásra ítélt küzdelem sem ismeretlen; ezt éppen az 1956 novemberében vérbefojtott forradalmunk tanúsítja. Az Evangélium Színház ihletett előadásában egyensúly teremődik: az öreg és a fiatal tudós koponyája szinte összeér, *együtt* figyelik a tudományos kísérletet, gyönyörűen, szabadon szárnyal a jövőt teremtő *gondolat*... mert a gondolat, ha egyszer létrejött, nem sor-

vasztható el többé, hanem tovább-gondolható új- és új korokban. A *korszellem* a szintézisre törekszik, csak a *korlidérc* az, ami a megosztottságot konzerválja. Castelli, a *valódi* papi hivatás képviselője is így beszél: „A kinyilatkoztatás – amelynek igazát erkölcsiségünk érzi – nem lehet ellentétben a természettel, ami szintén Istentől van.”

S Galilei óhaja sem évült el, sajnós: „Szívesen vennék egy látcsövet, amellyel oly szízzadba látni, ahol az igazság meglátásával véget ér a tudós dolga, s az igazságnak, hogy élhessen, nem kell hazudnia.”

Manapság a tudomány eredményeit nem megsemmisíteni igyekeznek az időtlen gonosz, hanem *kisajátítani*: élet helyett a pusztítást szolgálni. S ez sem kisebb veszedelem: a szintetikus, lelktől-megcsapolt ember a nála tökéletesebb gépei között.

PATAKI FERENC: MISZTÉRIUM